

บทบาทพระสงฆ์กับการเมืองการปกครอง

The Role of Monks and the Governance

มนตรี รอดแก้ว

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

Montree Rodkaew

Mahamakut Buddhist University, Mahavajiralongkornrajavidyalaya Campus

E-mail: domnum2531@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ บทบาทพระสงฆ์ไทยกับการเมืองการปกครองของสังคมไทย ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมในพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณรตามหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งมีบทบาทที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป โดยบทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะปัจเจก และองค์กรสามารถวิเคราะห์ได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับนักปกครอง และประชาชนทั่วไปตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระสงฆ์ทำหน้าที่สำคัญในฐานะเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ และบางครั้งสามารถนำเสนอทางเลือกของการตัดสินใจของกษัตริย์ต่อการบริหารกิจการบ้านเมืองดังจะเห็นได้จากพ่อขุนรามคำแหง พญาสิทธิไทย และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งในปัจจุบัน “รัฐบาล และผู้นำทางการเมืองในประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะนำหลักธรรมทางศาสนา มาสร้างความชอบธรรมทางการเมือง” และเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งที่จะทำให้คนส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

คำสำคัญ: พระสงฆ์; บทบาท; การเมือง

* ได้รับบทความ: 8 ธันวาคม 2564; แก้ไขบทความ: 27 มีนาคม 2565; ตอรับตีพิมพ์: 29 มีนาคม 2565

Received: 8 December 2021; Revised: 27 March 2022; Accepted: 29 March 2022

Abstract

This academic article is aimed to present the role of the monks and the governance in Thai society. Hence, the role of monks refers to the guidelines of behaviors in Theravada Buddhist Disciplines that is different from laymen. The role and the significance of monks, which is in an individual status and organization, can be analyzed from the relationship between the monks and rulers as well as the population since the Sukhothai Period. The monks have played their roles in the duty of King's counselors. Sometimes, they could present their choices of decision to a King pertaining to a country's governance as it could be seen during the reign of King Ramkhamhaeng, King Phayalithai, and King Narai The Great. In the present times, the government and political leaders in Thailand who are Buddhists, have wholeheartedly attempted to adapt the Buddhist teachings to show fairness in politics. It is a condition for most of the people of the country to live together with harmony

Keywords: Monks; Roles; Governance

บทนำ

บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะปัจเจก และองค์กรสามารถวิเคราะห์ได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับนักปกครอง และประชาชนทั่วไปตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระสงฆ์ทำหน้าที่สำคัญในฐานะเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ และบางครั้งสามารถนำเสนอทางเลือกในการตัดสินใจของพระมหากษัตริย์ต่อการบริหารกิจการบ้านเมืองดังจะเห็นได้จากพ่อขุนรามคำแหง ญาณลิไทย และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือกรณีที่ชาวบ้านบางระจันที่กำลังเผชิญหน้ากับสงคราม พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพลังให้แก่การเมือง และประชาชน เพื่อให้บ้านเมืองสามารถผ่านวิกฤติการณ์ต่าง ๆ มาได้ จะเห็นว่า ประวัติศาสตร์ของการพัฒนาชาติบ้านเมืองตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมานั้น พระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเป็น “แกนกลาง” ในการเชื่อมทั้งผู้ปกครอง และประชาชน ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขบนพื้นฐานของการนำเสนอหลักการทางพระพุทธศาสนาเมื่อถึงจุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย พระสงฆ์ที่นับถือพระพุทธศาสนา เกรวาทบางกลุ่มทั้งในประเทศศรีลังกา พม่า กัมพูชา รวมถึงประเทศไทย ไม่ได้ดำรงตนให้อยู่ในสถานะและบทบาทของตนเองในแง่ของการเป็น “ที่ปรึกษาของผู้ปกครอง” โดยการนำเสนอทศพิธราชธรรมเท่านั้น หากแต่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการการเมือง ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ในประเทศศรีลังกาที่เข้าไปเลือกตั้งนักการเมือง

และเข้ารับสมัครเลือกตั้งเป็นนักการเมือง พระสงฆ์ในประเทศพม่าได้เดินขบวนคว่ำบาตรรัฐบาลทหารพม่า หรือเข้าไปร่วมสนับสนุนกลุ่มคนที่ตัวเองชื่นชอบให้เป็นนักการเมืองเพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายทางการเมือง ให้สอดคล้องกับสิ่งที่ตัวเองประสงค์ (Jerrold Schecter, 1967 : XI)

ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของผู้นำโดยยึดหลักรัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับนักปกครอง และประชาชนทั่วไป ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ซึ่งประชาชนส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพลังให้แก่การเมือง และประชาชน เพื่อให้บ้านเมืองสามารถผ่านวิกฤติการณ์ต่าง ๆ มาได้

ความหมายเกี่ยวกับบทบาท

ปราชญา กล้าผจญ (2540 : 34) ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ว่า คือ สิ่งที่คุณจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น ซึ่งงามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 96-97) ได้ให้ความหมายของบทบาท (Role) ว่า “เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อ ซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียนอบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดู และอื่น ๆ อีกเป็นต้น ตำแหน่งอื่น ๆ เช่นกัน เช่น ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้นั่นเอง” และ ยนต์ ชุ่มจิต (2540 : 33) ได้กล่าวอีกว่า บทบาท หมายถึง ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่ นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้ว จะต้องมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่วหรือดูแลทุกข์สุขอื่นๆ ส่วนครูจะต้องมีบทบาทอื่นนอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้า อาหารส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนและดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็ก ๆ

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่คุณจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งแบบแผนของพฤติกรรมซึ่งปฏิบัติตามตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวังของบุคคลในสังคมนั้น ๆ โดยบทบาทอาจเปลี่ยนไปได้ตามตำแหน่งนั้น ๆ

ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ จึงหมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมในพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณรตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากบุคคลทั่วไป

พระสงฆ์

การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมชาติเหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ทรงให้กำเนิดสาวกผู้เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ แม้จะมีพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์จาริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีปแล้ว แต่เมื่อมีกิจกรรมอันจำเป็นหรือมีปัญหาสำคัญใด ๆ เกิดขึ้นและอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคม คณะสงฆ์หรือตัวพระสงฆ์สาวกเองในสถานที่ที่จาริกไปนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลเพียงใดก็ตามพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็ต้องเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลให้ทรงทราบถึงปัญหาและให้ทรงตัดสินพระทัยเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แม้บางสถานที่จะมีพระสงฆ์สาวกผู้ใหญ่คอยดูแลตัดสินใจอยู่แล้ว แต่การตัดสินใจในเรื่องสำคัญก็ยังคงขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าอยู่นั่นเอง (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2541 : 25-26) ซึ่งพระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางการปกครองและมีอำนาจสิทธิขาดในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างของคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม ช่วงต้นพุทธกาล ในแง่ของการใช้อำนาจทางการปกครองพระพุทธเจ้าก็ยังมีได้วางระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ สำหรับคณะสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์สาวกในช่วงต้นพุทธกาลล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น จึงดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยสำนึกแห่งธรรมล้วน ๆ แต่ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้กำเนิดสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้วในเบื้องต้นทรงใช้อำนาจทางการบริหารโดยการส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ตามสมควรเท่านั้น

การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นภารกิจที่วัดโดยภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสหรือคณะเจ้าปกครองดำเนินการสอดส่องดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดหรือในการปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมไปถึงการที่พระภิกษุได้ทำหน้าที่ปกครองทุกระดับ นับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ยังรวมถึงการที่ภิกษุทำหน้าที่พระกรรมวาจาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทกุลบุตร หรือการจัดระบบการเป็นอยู่ในสังคมสงฆ์เน้นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขเป็นหลักภายใต้วิธีการ 3 วิธี คือ 1. นิคคหวิธี คือ การข่มคนที่ควรข่มหรือตำหนิคนที่ควรตำหนิ 2. ปัคคหวิธี คือ การยกย่องคนที่ควรยกย่อง 3. ปวารณวิธี คือ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนตนได้ คือ ให้ตักเตือนซึ่งกันและกัน ทั้งนี้โดยอาศัยเครื่องมือ 3 ประการ 3.1) พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้และบัญญัติไว้แล้ว 3.2) กฎหมายบ้านเมือง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดให้ใช้อำนาจทางรัฐสภาให้ตราขึ้นไว้ตามกระบวนการนิติบัญญัติเพื่อจัดระเบียบ และ บังคับการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย 3.3) ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงาม ที่บรรพบุรุษบูรพาจารย์ยอมรับและนำไปปฏิบัติสืบๆ กันมา (พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2539 : 76)

สรุป การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมชาติดี เหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง การปกครอง คณะสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นการกิจที่วัดโดยภิกษุผู้เป็นเจ้าของดำเนินการสอดส่องดูแล รักษาความเรียบร้อย ดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดหรือในการปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช การกิจด้านนี้ครอบคลุมไปถึงการที่พระภิกษุได้ทำหน้าที่ปกครองทุกระดับ นับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่ (หน)

การเมืองการปกครอง

ประเทศไทยเป็นรัฐเดี่ยวซึ่งมีการปกครองในกรอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภาภายใต้ราชาธิปไตย ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยที่พระมหากษัตริย์ ซึ่งปัจจุบันคือพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นประมุข แห่งรัฐ ส่วนนายกรัฐมนตรี ซึ่งปัจจุบันคือประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้ารัฐบาล รัฐบาลไทยเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติอยู่กับรัฐสภาไทย ซึ่งแบ่งเป็นสองสภา ได้แก่ สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ฝ่ายตุลาการเป็นอิสระจากฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติ โดยมีประธานศาลฎีกา ประธานศาลปกครองสูงสุด และประธานศาลรัฐธรรมนูญเป็นประมุขในส่วนของตน

ระบบการเมืองของไทยส่วนใหญ่อยู่ในระบบหลายพรรคการเมือง ทำให้เกิดรัฐบาลผสมและ รัฐบาลฝ่ายข้างน้อยซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เกิดขึ้นได้บางครั้งในการเมืองระบบรัฐสภา ระบบการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตคะแนนสูงสุดที่ใช้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ทำให้เกิดระบบสองพรรคการเมือง ซึ่งพรรคไทยรักไทย และพรรคประชาธิปัตย์เป็นสองพรรคใหญ่ที่ครองที่นั่งในรัฐสภา อย่างไรก็ดี หลังรัฐธรรมนูญฉบับปี 2560 การเมืองไทยกลับเข้าสู่ระบบหลายพรรคการเมืองอีกครั้ง

พัฒนาการการเมืองไทยเต็มไปด้วยเหตุการณ์รัฐประหารและการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ประเทศไทยมีรัฐประหารมากที่สุดในโลกในประวัติศาสตร์ร่วมสมัยพระมหากษัตริย์ยังคงมีพระราชอำนาจเหนือการเมืองในทางพฤตินัย และบทบาทดังกล่าวชัดเจนขึ้นหลังการมีส่วนร่วมและสนับสนุนรัฐประหารในประเทศไทย พ.ศ. 2549 อีโกโนมิสต์อินเทลลิเจนซ์ยูนิิต จัดประเทศไทยเป็น "กึ่งอำนาจนิยม" ในปี 2561 (สารานุกรมเสรี, 2565)

หลักพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัย คือ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ หรือข้อบัญญัติสำหรับควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา และใจ ของสังคมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอย่างเดียวกันเพราะว่าการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ถ้าขาดระเบียบวินัย ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้น ยิ่งมากคนก็มากเรื่อง ไม่มีความสุข โดยเฉพาสังคมของพระสงฆ์ที่มาจากพื้นฐาน วรรณะ และสังคมที่แตกต่างกัน พระสงฆ์จึงถือเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ เพราะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พึงสังวรอย่างยิ่งในฐานะเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณและเป็นที่คาดหวังเคารพของประชาชน เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะเดียวกันโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นสังฆบิดร

การบัญญัติพระธรรมวินัย หรือสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหลังจากที่มีพระภิกษุจำนวนมากขึ้น เพราะมีผู้ประพฤติไม่เหมาะสม ประพฤติผิดนอกกริตนอกทาง ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้พระพุทธเจ้าทรงพิจารณากำหนดขอบเขตข้อวัตรปฏิบัติสำหรับพระอริยสงฆ์และสมมุติสงฆ์ ได้ประพฤติปฏิบัติ เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนหรือสั่นคลอนให้คนนอกศาสนาติเตียนได้ พระพุทธเจ้าอาศัยผลแห่งการกระทำของพระภิกษุผู้ประพฤตินั้น แล้วนำมาเป็นข้อบัญญัติเพื่อป้องกันมิให้ใครต่อใครประพฤติผิดเช่นนั้นอีก ในการบัญญัติแต่ละครั้งล้วนเป็นมติคณะสงฆ์เห็นร่วมด้วยทุกครั้งไป และสิกขาบทเหล่านั้น มีทั้งหนักและเบา ตามแต่โทษานุโทษนั้น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าการบัญญัติพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์มิได้บัญญัติเป็นหมวด ๆ หมู่ ๆ หรือเรียงตามมาตราหรือข้อหนักเบา แต่เป็นการบัญญัติตามความผิดที่พระภิกษุประพฤติผิด และการบัญญัติพระธรรมวินัยหรือสิกขาบทพระพุทธองค์มิได้ทรงทราบไว้ล่วงหน้า และพระธรรมวินัยหรือกฎข้อบังคับที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นมานั้นสามารถนำไปใช้ได้ตลอดเวลา และไม่มี การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้คล้อยตามโลกหรือตามสถานการณ์บ้านเมือง จึงนับได้ว่าพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้านั้นเป็นธรรมนูญแห่งชีวิตของพระภิกษุสงฆ์อย่างแท้จริง (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2541 : 9-10)

พระมหาบุญเลิศ ฐานทิโน และคณะ (2552 : 13) ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎก มีใจความว่า วิถีชีวิตและวิธีดำเนินการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ที่เรียกว่า พระวินัย ซึ่งเป็นพุทธบัญญัติแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ 1. อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติ เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือนเรียกว่า พระปาติโมกข์ 2. อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาท และความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไปพระวินัยนั้น พระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติล่วงหน้าต่อเมื่อเกิดความประพฤติ ความเป็นอยู่ของสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป

สรุป หลักพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ไทย ในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์สรุปได้ 3 ประการ คือ 1. การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นภาคทฤษฎีทั้งที่เป็นสมถะและวิปัสสนา 2. การปฏิบัติธรรมวินัยเป็นภาคปฏิบัติ และ 3. การเผยแผ่ธรรมวินัย เป็นการนำไปประยุกต์ใช้ คือ การสอนผู้อื่นให้เล่าเรียนธรรมวินัยและปฏิบัติธรรมวินัยนั้น

บทบาทพระสงฆ์กับการเมืองการปกครอง

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2558) ได้กล่าวว่า ตลอดระยะเวลา 2,600 กว่าปี ที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้เข้าไปสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบอบราชาธิปไตย ตัวแปรที่ชี้ชัดคือพระพุทธรูปเจ้าทรงมีฐานะก่อนออกผนวชเป็นพระมหากษัตริย์ พระสหายของพระองค์ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์ก่อนผนวชคือกษัตริย์เช่นกัน และเมื่อพระองค์ออกผนวชแล้ว พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมในหลากหลายมิติและสถานการณ์ในขณะเดียวกันสาวกบางกลุ่มที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในองค์กรพระพุทธศาสนามีสถานะของการเป็นกษัตริย์

จากตัวแปรในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการออกแบบหลักธรรม การวางท่าทีและพิธีกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของการปกครองในระบอบราชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากการจัดวางธรรมะเพื่อเป็นหลักปฏิบัติสำหรับพระราชา เช่น หลักจักกวัตติสูตร หลักทศพิธราชธรรม และหลักราชสังคหวัตถุธรรม ในขณะที่การปรับพฤติกรรมและท่าทีของพระสงฆ์ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมของพระราชานั้น พระองค์ได้ทรงออกแบบหลักการเสด็จวัตรเพื่อเป็นแนวในการวางท่าที หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ “คุณสมบัติผู้ดี” สำหรับพระสงฆ์ที่จะเข้าไปสู่สังคมชั้นสูง อันจะนำมาซึ่งความเคารพและศรัทธาในวัตรปฏิบัติ เพราะพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งมาจากกลุ่มคนที่เป็นชนชั้นทาส และจันทาล องค์ความรู้ใหม่

จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับกษัตริย์ตามระบอบราชาธิปไตยนั้นมีความผสมกลมกลืนทั้งในหลักการดำเนินชีวิต การจัดวางสถานะ และการจัดวางพิธีกรรม แนวทางในลักษณะนี้ถือว่าเป็นการเข้าไปช่วยส่งเสริมบทบาทระหว่างกันและกันมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อศึกษาจากประวัติศาสตร์ในบางยุคจะพบว่า ความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนานั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระราชา ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ รวมไปถึงพระราชาในประเทศ ศรีลังกา ประเทศพม่า ประเทศกัมพูชา และประเทศไทย

ในขณะที่สังคมไทยนั้น ระบอบราชาธิปไตยนั้นเป็นตัวแปรสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงที่นิมนต์พระศรีลังกามาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชให้มาจำพรรษาที่สุโขทัย และประกาศพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ การพัฒนา ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ

ศาสนาพิธี และศาสนบุคคล รวมไปถึงการยกย่องศาสดา นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ในมิติต่างๆ ในขณะเดียวกัน กษัตริย์ของประเทศไทยตั้งแต่ยุคสุโขทัยได้ศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าใจ อย่างแจ่มชัดจนนำไปสู่การพระราชกฤษฎีกาพระพุทธรูปที่สำคัสดังจะเห็นได้จากไตรภูมิพระร่วง จนเป็นที่มาของการสร้างชุดความคิดแบบ “ไตรภูมิพระร่วง” ในการก่อสร้าง การออกแบบ ประติมากรรม และจิตรกรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยจนมาเชื่อมโยงในยุคที่วิทยาศาสตร์เฟื่องฟูในสมัยรัชกาลที่ 4

พระสงฆ์กับพระมหากษัตริย์ไทยมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น เมื่อรัชกาลที่ 5 พยายามที่จะ ขับเคลื่อนแนวคิดเรื่อง “ชาตินิยม” เพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ และการล่าอาณานิคมจากประเทศ มหาอำนาจ จึงเป็นที่มาของการรวมศูนย์การบริหารจัดการบ้านเมือง และพระสงฆ์ได้กลายเป็นตัวช่วย ที่สำคัญในการสร้างฐานคิดดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์โปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และกรมพระยาดำรงราชานุภาพรวมศูนย์การบริหารคณะสงฆ์โดยออก พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นมา เพื่อให้การจัดการศึกษา การบริหาร การปกครอง ในหัวเมืองเป็นไปอย่างมีเอกภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งหลักการดังกล่าวได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึง สมัยรัชกาลที่ 7

อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนที่สำคัญของโฉมหน้าทางประวัติศาสตร์ขององค์กรสงฆ์ คือ การเผชิญหน้า กับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในอีกมุมหนึ่ง พระสงฆ์ยังต้องรักษาความสัมพันธ์กับ ระบอบราชาธิปไตยทั้งในแง่ของการนำเสนอหลักการปฏิบัติ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง พระสงฆ์มีความจำเป็นที่จะต้องจัดวางสถานะขององค์กร และเชิงปัจเจกต่อระบอบ การปกครองแบบประชาธิปไตย จะเห็นว่า ไม่เฉพาะองค์กรสงฆ์ หรือตัวพระสงฆ์เองที่พยายามตั้งหลักว่า จะวางสถานะต่อระบอบใหม่ และผู้ปกครองในระบอบใหม่อย่างไร แต่ผู้ปกครองในระบอบใหม่ คือ คณะราษฎร ก็สับสนเช่นกันว่า จะจัดวางพระสงฆ์และองค์กรสงฆ์อย่างไร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ “พระสงฆ์กับ สิทธิในการเลือกตั้ง” ในขณะที่พระสงฆ์เป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย แต่รัฐได้กั้นพระสงฆ์ออกไปให้มีสิทธิในการเลือกตั้ง

ในขณะที่พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งเมื่อเริ่มปรับตัวได้ จึงพากันตั้งข้อสังเกตต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ว่า “ไม่เป็นประชาธิปไตย” เพราะมีลักษณะรวมศูนย์ และไม่เน้นการกระจายอำนาจ (Decentralization) จึงรวมตัวกันไปปรึกษาหารือกับผู้บริหารบ้านเมือง เพื่อให้มีการออกพระราชบัญญัติ ฉบับใหม่ให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น และจึงเป็นที่มาของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ที่ได้รับ กับการบริหารบ้านเมืองให้มีการแบ่งแยกอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการที่แยกออกจากกัน ตามการบริหารบ้านเมือง ปราบกฎการณเช่นนี้ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับตัวให้สอดคล้องกับ วิถีประชาธิปไตยของพระสงฆ์ในยุคเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ปี 2475

จะเห็นว่า ตั้งแต่ยุค 2475 เป็นต้นมาที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย พระสงฆ์ได้พยายามที่จะจัดวางสถานะของตนเองให้สอดคล้องประสานและลงตัวมากที่สุด ทั้งในระบอบเดิม และระบอบใหม่ อย่างไรก็ตามในยุคฟื้นฟูของระบอบประชาธิปไตย พระสงฆ์มักจะได้รับการตั้งข้อสังเกตจากผู้บริหารในระบอบประชาธิปไตยอยู่เนื่อง ๆ เช่นกันว่า “สอนหลักการในพระพุทธศาสนาที่ไม่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ” และจัดวางสถานะของตนเองจนทำให้ผู้นำทางการเมืองเกิดความหวาดระแวงต่ออำนาจ และการใช้อำนาจจนทำให้พระสงฆ์ได้รับข้อกล่าวหาในคดีอาญา และให้สีกขาลาเพศจากสมณะ

นอกจากนั้น ในวิถีประชาธิปไตยที่เปิดกว้าง จึงทำให้พระสงฆ์บางรูปได้เข้าร่วมกับรัฐและนำเสนอหลักการที่สนับสนุนรัฐดังวลีที่ว่า “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป” จึงทำให้รัฐได้ใช้หลักการดังกล่าวปราบปรามประชาชนที่มีอุดมการณ์และความเชื่อทางการเมืองที่แตกต่าง จนเป็นที่มาของการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนเป็นจำนวนมาก

ความต้องการของประชาชนที่มีต่อการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เพิ่มสูงขึ้น จึงเป็นที่มาของ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” และคำว่า “ความเป็นพลเมือง” จึงเป็นคำที่เริ่มใช้มากขึ้น ในช่วง 2 ทศวรรษของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่หลังจากประชาชนในสังคมได้รวมตัวกันเข้าร่วมขับเคลื่อน กัดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเป็นอำนาจทางการเมืองที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐ จนเกิดการเมืองของพลเมืองที่มีการขยายตัวและทำงานในรูปแบบต่าง ๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจจากรัฐ เช่น องค์กร สมาคม องค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม สาธารณสุข สื่อสาธารณะ การศึกษา เป็นต้น (ทิพย์พาพร ตันติสุนท, 2555 : 37)

เกณฑ์การตัดสินพระสงฆ์กับการเมือง

มหาเถรสมาคมมีมติตั้งแต่ปี 2538 เรื่อง ห้ามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่มีมติที่ 579/2563 ให้พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาให้ประชาชนเกิดความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

มหาเถรสมาคมกับกษัตริย์มีความสัมพันธ์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และรับใช้อุดมการณ์รัฐแบบอนุรักษนิยม ทั้งยังมีความเชื่อว่าตนเองทำเพื่อ ‘บ้านเมือง’ ไม่ใช่ ‘การเมือง’ ที่เป็นเรื่องของนักการเมือง การชุมนุม การอภิปราย เป็นต้น

พุทธศาสนาเกิดขึ้นในบริบทที่มีความเป็นการเมือง พระพุทธเจ้ามีการพูดถึงการเมืองโดยอ้อมคือ มิได้กล่าวกับผู้ปกครองโดยตรง แต่คำสอนก็มีลักษณะแนะนำว่าควรปกครองอย่างไร ซึ่งจุดนี้เป็นปัญหาการนิยามคำว่า การเมือง ว่ามีความกว้างแค่ไหน

ปี 2538 มหาเถรสมาคม (มส.) ได้ออกคำสั่งเรื่อง ห้ามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเนื้อหาตั้งแต่ข้อ 4-10 ระบุว่า ข้อ 4 ห้ามพระภิกษุสามเณรเข้าไปในที่ชุมนุมหรือในบริเวณสภาเทศบาล หรือสภาการเมืองอื่นใด หรือในที่ชุมนุมทางการเมืองไม่ว่ากรณีใด ๆ ข้อ 5 ห้ามพระภิกษุสามเณรทำการใด ๆ อันเป็นการสนับสนุนช่วยเหลือโดยตรงหรือโดยอ้อมแก่การหาเสียง เพื่อการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสภาเทศบาล หรือสภาการเมืองอื่นใดแก่บุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ ข้อ 6 ห้ามพระภิกษุสามเณรร่วมชุมนุมในการเรียกร้องสิทธิของบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ ข้อ 7 ห้ามพระภิกษุสามเณรร่วมอภิปราย หรือบรรยายเรื่องเกี่ยวกับการเมืองซึ่งจัดตั้งขึ้นทั้งในวัดและนอกวัด ข้อ 8 ให้พระสังฆาธิการ ตั้งแต่ชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไป ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ชี้แจงแนะนำผู้อยู่ในปกครองเขตของตน ให้ทราบคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ และกวดขันอย่าให้มีการฝ่าฝืนละเมิด ข้อ 9 พระภิกษุสามเณรรูปใดฝ่าฝืน ละเมิดคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ ให้พระสังฆาธิการปกครองใกล้ชิดดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ตน ถ้าความผิดเกิดขึ้นนอกเขตสังกัด ให้เจ้าคณะเจ้าของเขตที่ความผิดเกิดขึ้น ว่ากล่าวตักเตือนแล้วแจ้งพระสังฆาธิการ ผู้ปกครองใกล้ชิดดำเนินการ ข้อ 10 ให้พระสังฆาธิการผู้มีอำนาจหน้าที่ในทางปกครองทุกชั้น ปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้โดยเคร่งครัด (ประชาไทย, 2564)

สรุป มหาเถรสมาคมมีมติห้ามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่มีมติให้พระสงฆ์แสดง พระธรรมเทศนาให้ประชาชนเกิดความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ดังนั้นพระสงฆ์ออกมาชุมนุม หรือ แสดงออกทางการเมืองเพื่อสามัคคีของคนในสังคมไทย

สรุป

บทบาทเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งแบบแผนของพฤติกรรมจะต้องปฏิบัติตามตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวัง ของบุคคลในสังคมนั้น ๆ โดยบทบาทอาจเปลี่ยนไปได้ตามตำแหน่งนั้น ๆ ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ จึงหมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมในพระธรรมวินัย ซึ่งเป็น แนวทางการประพฤติปฏิบัติของ พระภิกษุ สามเณรตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากบุคคลทั่วไป

บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะปัจเจก และองค์กรสามารถวิเคราะห์ได้จาก ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับนักปกครอง และประชาชนทั่วไปตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระสงฆ์ ทำหน้าที่สำคัญในฐานะเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ และบางครั้งสามารถนำเสนอทางเลือกของ การตัดสินใจของกษัตริย์ต่อการบริการกิจการบ้านเมืองดังจะเห็นได้จากพ่อขุนรามคำแหง พญาลิไทย และ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งในปัจจุบัน “รัฐบาล และผู้นำทางการเมืองในประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา พยายามอย่างยิ่งที่จะนำหลักการทางศาสนา มาสร้างความชอบธรรมทางการเมือง”

บทบาทพระสงฆ์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของผู้นำโดยยึดหลักรัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับนักปกครอง และประชาชนทั่วไป ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ซึ่งประชาชนส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพลังให้แก่การเมือง และประชาชน เพื่อให้บ้านเมืองสามารถผ่านวิกฤติการณ์ต่าง ๆ มาได้

บทบาทของพระสงฆ์ในลักษณะนี้เป็นการใช้พื้นที่ของวัดให้เป็น “เขตอภัยทาน” สำหรับชนชั้นผู้ปกครองให้สามารถ “ลี้ภัยทางการเมือง” โดยอาศัยสถานะของการเป็นพระสงฆ์เพื่อหลบภัยอันตรายของคู่ขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งในยุคหนึ่งได้มีชนชั้นผู้ปกครองที่เผชิญหน้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบท และบางครั้งได้ใช้พื้นที่นั้นเป็นที่ประเมิณกำลังของคู่อริ และใช้โอกาสที่เหมาะสมเข้าไปแย่งชิงสถานะความได้เปรียบทางการเมืองต่อไป

การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักธรรมะที่จะใช้เป็นที่พึ่งแก่โลกในทางการเมืองได้นั้น สามารถนำมาจากหัวใจของทุก ๆ ศาสนา ทุกศาสนามีหัวใจเป็นสังคมนิยม ทุกศาสนาสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทุกคน ๆ ไม่ใช่เพื่อคนเดียว หัวใจของศาสนาจึงเป็นลักษณะของสังคมนิยม ไม่ใช่ปัจเจกนิยม และสิ่งที่เรียกว่า การเมือง มีความหมายตามแนวทางของศาสนาว่า การเมือง คือ การจัดการอย่างถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ เพื่อคนมากจะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก สิ่งที่เรียกว่าการเมือง คือ ระบบศีลธรรมอันธำรง การดูอย่างนี้มีประโยชน์และเป็นสิ่งที่จำเป็น ถ้านำมาทำให้ถูกต้องก็จะมีประโยชน์ ถึงอย่างนั้นก็ยังจะต้องแยกออกให้ง่าย ให้เห็นได้ง่าย ให้ง่ายแก่การที่จะศึกษาหรือปฏิบัติศีลธรรมในรูปแห่งการเมือง และหากให้ดีกว่านั้นอีกก็ให้การเมืองมาอยู่ในรูปของศาสนาเสียเลย เพราะว่าคำว่า “ศาสนา” ก็คือ ภาวะสมบูรณ์ของสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรม ความเต็มรูปของสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมคือ ศาสนา

องค์ความรู้ใหม่

บทบาทของพระสงฆ์ หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมในพระธรรมวินัย ซึ่งเป็น แนวทางการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณรตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากบุคคลทั่วไป ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ในประเทศไทยเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะต้องยึดถือพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย พรบ. คณะสงฆ์ไทย พระภิกษุที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาจะต้องพระปริยัติให้เข้าใจถ่องแท้ถูกต้องแล้ว จึงนำไปปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่งสมณะสาธูป ปฏิวร ผลที่ดีก็จะตามมา ส่วนในเรื่องของการเมือง มหาเถรสมาคมมีมติตั้งแต่ปี 2538 เรื่อง ห้ามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่มีมติที่ 579/2563 ให้พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาให้ประชาชนเกิดความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ดังแสดงในภาพประกอบ ดังนี้

ภาพที่ 1 บทบาทพระสงฆ์กับการเมืองการปกครอง

เอกสารอ้างอิง

งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

ทิพย์พพร ตันติสุนทร. (2555). วิถีไทยกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ในความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ประเทศไทย. (2564). พระสงฆ์ การเมือง มหาเถรสมาคม และสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อการไม่ยุ่ง การเมืองคือการเมือง. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2564, จาก <https://prachatai.com/journal/2020/11/90577>

ปราชญา กล้าผจญ. (2540). พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิกจำกัด.

พระมหาบุญเลิศ ฐานทินโน และคณะ. (2552). อริยวินัย (รวบรวมจากพระไตรปิฎก). กรุงเทพฯ: บริษัทคิว พรินท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุนยากร). (2558). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามระบอบประชาธิปไตย. สืบค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2564, จาก <https://www.mcu.ac.th/article/detail/301>.

ยนต์ ชุ่มจิต. (2540). ความเป็นครู. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2541). วินัยมุข เล่ม 1. (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สารานุกรมเสรี. (2565). การเมืองไทย. สืบค้นเมื่อ 23 พฤศจิกายน 2564, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/การเมืองไทย>.

Jerrold Schecter. (1967). The new face of Buddha : Buddhism and Political power in Southeast Asia. London: Victor Gollancz LTD.